

маністичних проявах природи комічного. Можемо додати, що тут, либонь, можна говорити також про таку психоемоційну рису українців, як «глибинний оптимізм», яку серед інших виокремлює український філософ Інституту філософії НАНУ Н. Хамітов.

Останній розділ книги присвячений мовно-стилістичним засобам пісенності, передачі її експресії. Ступінь художньої експресивності поетичної мови, як вважає дослідник, залежить від художньої системи образів, а саме постійних епітетів, порівнянь, метафор, усталених засобів традиційного синтаксису – так званих *loci communes* (загальних місць), а також рідкісних гіперметафоричних словосполучень – *loci raritates* (гепакс), слів і словосполучень, що виконують роль символів. Я. Гарасим виокремлює два зрізи у структурі пісенної образності – ядро (сукупність опорних слів певного жанру чи всього фольклору) та периферія (те, що привнесене індивідуальним виконавцем і є результатом еволюції фольклорного тексту). За критерій віднесення він вважає частотність вживання та ареал поширення у межах етнічної території.

В естетиці народного тексту важливу роль має формульність і формульна образність у піснях тяжіє до стереотипізації, уніфікації, деіндивідуалізації, й водночас це узагальнення позначене національною специфікою. Чільним способом конструювання естетичної форми як уснопоетичного канону дослідник вважає евфемізацію, а варіативна природа форми змушує розглядати її як ґештальт або образно-сміслову цілісність.

Автор робить висновок, що звукова організація ритмомелодики народної пісні позначена відчутним ступенем етноестетичної якості і простежується на всіх етапах еволюції народної тоніки. Характерні риси етнічної традиційної фоніки і ритміки проявляються на всіх рівнях звукопоетики та репрезентовані у різних жанрових моделях національної фольклорної культури.

Монографія написана гарною сучасною науковою мовою, є логічно продуманою, виваженою, висновки зроблено і після кожного розділу, і в кінці книги. Так само цікавими і доречними є наведені приклади з пісень різних регіонів України. Тож праця Я. Гарасима є цінним дослідженням і спонукатиме до подальших студій національних та естетичних констант уснопоетичної творчості українців.

Леся МУШКЕТИК

Цілісне дослідження символіки та функціональності верби у традиційній культурі Східної Литви і Західної Білорусі

Jonas Mardosa. Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos. Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje. – Vilnius: Vilnians pedagoginis universitetas, 2009. – 363 s.

Вивчення символіки та функціональності верби у традиційній культурі європейських народів має давню традицію. І фольклористи, і етнографи різних країн зібрали, опублікували та проаналізували (зазвичай в широкому контексті календарних звичаїв) величезну кількість текстів, що містять інформацію з цієї проблеми. Із сучасних досліджень верби у зв'язку з народною релігійністю найбільший інтерес становлять роботи Йонаса Мардоса, зокрема його монографія литовською мовою «Верби Східної Литви і Західної Білорусі. Виразення народної релігійності у другій половині ХХ – початку ХХІ століття». Дослідження вченого з Литви є якісно новим етапом у вивченні верби на етнічно та конфесійно змішаній території Східної Литви та Західної Білорусі в аспекті народної релігійності. Ця територія в праці представлена як регіон, що має специфічні історичні, етнічні та культурні особливості.

У дослідженні на багатому фактологічному матеріалі з'ясовано низку завдань, що пов'язані з розкриттям особливостей сировини для заготовляння верби у Східній Литві та Західній Білорусі; виявленням регіональних, локальних і етноконфесійних особливостей змісту вербових композицій; встановленням регіональних, конфесійних особливостей і значущості верби в літургійній практиці та повсякденному житті людей; вивченням практики використання верби в різних сферах побутового та релігійного життя; розглядом особливостей виготовлення верби і подальшого використання вербових ниток; простеженням зв'язку символу з етнічним і релігійним ідентитетом населення досліджуваної території та визначенням місця, значення верби в народній релігійності.

У першому розділі монографії «Сировина, зміст і образ верби» головну увагу приділено матеріалу, з якого в названому ареалі заготовляють вербу. На основі аналізу багатого польового матеріалу, що відображає святкування Вербної неділі, виявлено відмінність і подібність у народній релігії католиків та православних. Відзначено, що поряд із використанням вербного дерева католики Литви «часто до складу символу включають гілки ялівцю, туї, а також прикрашають гілки дерев домашньою або лісовою зеленню. Наприкінці ХХ століття у представників різних конфесій починається зближення змісту сировини, яку застосовували для виготовлення верби». Виділено та розглянуто три характерних для початку ХХІ ст. варіанти пальмоподібних верб: 1) із сухих квітів, які прикрашено прутами вербного дерева або ялівцю; 2) гілки верби із прив'язаними штучними квітами; 3) вербовий прут із квіточками з різнокольорових ниток. Автор зазначає, що «ранньою весною гілки верби, у яких починається вегетація, або вічно зелений ялівець у контексті народної релігійності тісно пов'язані з ідеєю воскресіння. У той же час Вільнюські верби, що виготовлені з сухих квітів і не відповідають цій ідеї, виступають як форма художнього виробництва литовців і поляків Вільнюського краю. Таким чином у Вільнюських вербах підкреслено не національний, а регіональний ідентитет». У Білорусі, за спостереженнями автора, такі верби пов'язують із польською культурою Південно-Східної Литви, оскільки їх використовували і в католицькому релігійному житті, і в народній творчості цієї території. У монографії підкреслено, що застосування пальмоподібних і Вільнюських верб у релігійній практиці поширюється з кінця ХХ ст., що пов'язано з тенденцією підкреслення в вербах їх декоративності.

У другому розділі книги «Верба в обрядах і звичаях» досліджено використання верби у звичаях та обрядах двома основними способами: контактним (через дотик освяченого інвентаря з об'єктом) і символічним, тобто через посередника (обкурювання димом спаленої верби). Автор зазначає, що обкурювання димом верби поширилося у Східній Литві та Західній Білорусі у другій чверті ХХ ст., що має тісний зв'язок зі змінами в номенклатурі сировини для верби. В апотропейній перспективі використання верби виділено та проаналізовано довгострокову та моментальну (ситуаційну) форму дій. Довгострокова апотропейна форма, вважає автор, є основною. Її можна спостерігати в тих випадках, коли людина використовує освячену вербу з метою забезпечення упродовж року (до наступної Вербної неділі) здоров'я і благополуччя членів сім'ї, здоров'я худоби, а також захисту життєво важливих об'єктів: житлового будинку й господарських будівель – від впливу стихійних лих та інших небезпек. З такою метою гілки верби або ялівцю розміщували у певних місцях: у червоному кутку хати, у кутах житлових або господарських будівель, під дахом, за кроквами, із зовнішнього боку будинку – залежно від цілей і планів господарів. Основною метою використання верби в ситуаційній апотропейній формі є превентивне використання освяченого матеріалу у випадку реальної небезпеки, тому застосування диму, пахоців для обкурювання будівель, людей і тварин може бути як самостійною, так і додатковою дією до довгострокової апотропейної форми в екстремальних ситуаціях – гроза, хвороба, смерть людей і т. ін.

Окремою темою в монографії розглянуто різні аспекти функціонування ниток (частіше червоних вовняних), які використовували для зв'язування верби. У всіх описаних ситуаціях основною метою використання червоних ниток є охорона від уроків або ліквідація їхніх наслідків. Нитки в роботі розглянуто не як самостійний магичний інвентар, а як вторинний матеріал, функціонування якого зумовлено семантикою освяченої верби. Разом із тим необхідно відзначити широке побутування в народній культурі білорусів та інших народів червоних ниток як самостійних магичних предметів.

У висновку зазначено, що в контексті сучасної народної релігійності верба поступово стає літургійним символом, мало залежить від конфесійних чинників. У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. це дерево у звичаях і обрядах поступово набуває сенсу сакрального символу та втрачає прагматичну магичну функцію, що домінувала раніше. У народній релігійності вона наближається до церковної інтерпретації як сакрального символу пасхального періоду.

На закінчення відзначимо, що монографія Й. Мардоси – це надзвичайно чітке, цілісне й органічне дослідження, у якому питання та проблеми, котрі актуалізує автор, тісно і логічно взаємопов'язані між собою. Цінність монографії ще й у тому, що значну частину проаналізованого польового матеріалу зафіксував сам автор. Важливо також, що книга доповнена багатим ілюстративним фотоматеріалом. Загалом, знайомство з цією працею переконує, що вона корисна не тільки фахівцям, але й усім, кого цікавлять проблеми культури.

Інна ШВЕД